

ԴԱՍԱԿԱՆ ԿԻԹԱՌԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՓՈԽԼԵՐԻ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՊՈՂՈՍՅԱՆ ՆՈՒՆԵ

Հոդվածում ներկայացված են կիթառի ծագումը և զարգացման ուղին, ինչը հնարավորություն է ընձեռում ուսումնասիրելու դասական կիթառի պատմությունն ըստ փուլերի:

Բանալի բառեր – քորդոֆոններ, վիուելա, դասական կիթառ, ծագում, զարգացում, կիթառային արվեստ:

Ներկայիս ամենահին և ամենատարածված երաժշտական գործիքներից մեկը կիթառն է: Կա վարկած, որ այն իր անվանումը ստացել է հին հունական «կիթառա»¹ բառից, ինչը նշանակում է երգին նվագակցող երաժշտական գործիք: Ըստ մեկ այլ վարկածի՝ «կիթառ» բառն առաջացել է ծագումով տարբեր երկու բառերի միաձուլումից՝ սանսկրիտական² «սանգիտա» (երաժշտություն) և հին պարսկական «թառ» (լար): Երրորդ վարկածի համաձայն՝ գործիքն իր անունը ստացել է սանսկրիտական «կուտուր» բառից, որը նշանակում էր չորսլարանի: Տարածմանը զուգընթաց գործիքի անվանումը ենթարկվել է բազմաթիվ ձևափոխությունների՝ «կիթառա»՝ Հին Հունաստանում, «cithara»՝ Հին Հռոմում, «guitarra»՝ Իսպանիայում, «chitarra»՝ Իտալիայում, «guitare»՝ Ֆրանսիայում, «guitar»՝ Անգլիայում և այլն: Առաջին անգամ կիթառ անվանումը հայտնվել է XIII դարի եվրոպական միջնադարյան գրականության մեջ:

Արտաքին տեսքով կիթառը նման է քնարի: Կիթառի ծագման վերաբերյալ տեսությունները բազմաթիվ են, սակայն գիտնականները չեն կարողացել միասնական կարծիքի հանգել դրա առաջացման ստույգ ժամանակաշրջանի վերաբերյալ: Այնուամենայնիվ, անժխտելի է կիթառի արևելյան ծագումը (Հին Ասորեստան, Բաբելոն, Բյուզանդիա, Եգիպտոս և Հայկական լեռնաշխարհ)³:

¹ Κιθάρα – հունարեն կարդացվում է կիթառա, շատերին ծանոթ է կիֆառա արտասանությամբ:

² Սանսկրիտ (դևանգարի: संस्कृता वाक्, saṃskṛtā vāk, «գրական լեզու»), նշանակում է «մշակված, կատարյալ»։ Հնդկաստանի հին գրական լեզու՝ իր բարդ սինթետիկ քերականությամբ:

³ Տե՛ս **Բորիսյան Ա.**, Բրոնզեդարյան Հայաստանի երաժշտական գործիքները. **Պետ-**

Բոլոր կիթառները երաժշտական գործիքների մի մեծ խմբի՝ քորդոֆոնների ներկայացուցիչներն են: Համարվում է, որ քորդոֆոններն ի սկզբանե աղեղնային կառուցվածք են ունեցել: Այս գործիքների ընդհանրությունը տարբեր չափսերի արձագանքային մասն է և տարբեր քանակի ու ձգվածության լարերը: Օրինակ՝ տարբեր երկարության լարերով երաժշտական գործիքներն անվանում էին աղեղ-տավիղ, իսկ հավասարաչափ լարերով գործիքները՝ քնար: Հույներն ունեին քնարատիպ գործիքների երկու տեսակ՝ քնար և կիթառ: Երկար վզով և փոքր մարմնով գործիքներ կային դեռևս Ք.ճ.ա. 2000 թ. Միջագետքում և Ք.ճ.ա. 1500 թ. Եգիպտոսում: Եգիպտական գործիքներն անվանում էին նեֆեր: Եվրոպայում քորդոֆոնները տարածվել են հռոմեացիների շնորհիվ, հայտնի են դարձել տարբեր ձևերի և չափսերի երկար վիզ ունեցող գործիքները: Ռեգորնատորային տուփերը նույնպես կարող էին ունենալ տարբեր ձևեր, կառուցվածք և չափսեր: Դրանց ստեղծման համար կիրառվում էին տարբեր տեսակի փայտեր, եղեգի տարատեսակներ, պտղապատեր, կենդանիների ոսկորներ, անգամ կրիաների զրահներ: Լարային կառուցվածքն աղիքային էր:

Եվրոպական երկրներում կիթառը հայտնվել է միջնադարում: Արևմտյան Եվրոպայում հայտնաբերվել է կիթառի հին պատկերը. 1180 թ. աղթագրքում պատկերված է ավանակի վրա նստած Սուրբ Պեղիգեան, իսկ ավանակին ուղեկցող ծառայի ձեռքին՝ եռալար կիթառ⁴: Մեծաքանակ լարերով «կիթառան» հիշատակվում է նաև Դանթեի⁵ «Աստվածային կատակերգություն»-ում՝ որպես այդ ժամանակաշրջանում մեծ ճանաչում վայելող գործիք:

Կիթառային արվեստի զարգացումն անհամաչափ է ընթացել. այն ունեցել է վերելքի, անկման և վերածննդի ժամանակահատվածներ: Լարային գործիքները մեծ զարգացում են գտել տարբեր երկրներում. յուրաքանչյուր ազգից վերցնելով որևէ առանձնահատկություն՝ դրանք ենթարկվել են զգալի փոփոխությունների և ձևավորել փայտալարային գործիքների՝ վիուելաների մեծ խումբը:

Կիթառը վիուելայի տարատեսակներից է: Դրանք ազնվական ու շատ նուրբ գործիքներ էին, որոնց նրբագեղ հնչյունները կարելի էր լսել թագավո-

րոսյան Ա., Շնորհի ի վերուստ, առասպել, ծես և պատմություն. Հոդվածների ժողովածու՝ նվիրված Սարգիս Հարությունյանի 80-ամյակին, ՀՀ ԳԱԱ հրատ., Երևան, 2008:

⁴ Տե՛ս **Janitschek H.** Geschichte der deutschen Malerei. Berlin, 1890, s. 118.

⁵ **Dante Alighieri** (Durante di Alighiero degli Alighieri, 1265-1321 թթ.), բանաստեղծ, քաղաքական գործիչ, փիլիսոփա և գրող:

րական պալատներում և մեծահարուստների դղյակներում: Սկսած XVII դարից՝ ճարտարապետական կոթողներում, քանդակներում, ինչպես նաև պոեզիայում գովերգվում էր կիթառի նախահայր վիուելան: Այդ դարաշրջանում հայտնի էին երեք տեսակի վիուելա՝ վիուելա դե Արկո (աղեղնային), վիուելա դե Պենդուլա (պլեկտրային), վիուելա դե Մանո (մատնային), որին էլ հենց պատկանում է կիթառը:

Կիթառի ամենամոտ նախնիներից մեկը համարվում է յուտնան, և չնայած եվրոպական երկրներում ամենատարածված գործիքը յուտնան էր, այնուհանդերձ Իսպանիայում այն բավականին սահմանափակ կիրառություն ուներ: Այստեղ առավել տարածված էր վիուելան: XVI դարում Իսպանիայում վիուելան իր տեղը զիջեց կիթառին, բայց ոչ թե 3 կամ 4 լար ունեցող, այլ 5-լարանի⁶ (չորս զույգ և մեկ կենտ՝ «երգեցիկ») կիթառի տեսակին:

Կիթառի առավել կատարելագործված լարվածք գտնելու դժվարությունն այն էր, որ եռալար կիթառն ուներ լարվածքի երկու տեսակ, չորսլարանի կիթառը՝ վեց, իսկ հինգլարանին՝ ութ: Ժամանակի ընթացքում կիթառն ազատվեց զույգ լարերից, և մինչև XVIII դարի վերջն այն հնգալար էր: Կիթառի այս տեսակը ստացավ «Իսպանական կիթառ» անվանումը:

Դրանից հետո միայն հայտնվեցին վեց և յոթլարանի կիթառները: 1596 թ. Բարսելոնում հրատարակվեցին իսպանական կիթառին նվիրված առաջին աշխատությունները, որոնց հեղինակը բժշկագիտության դոկտոր, մաթեմատիկոս **Խուան Կառլոս Ամատն** (Juan Carlos Amat, 1572-1642 թթ.) էր:

Ռուսաստանում տարածված էր յոթլարանի կիթառը, որը պահպանվել է մինչև օրս և կոչվում է «ռուսական կիթառ»: Որոշ գիտնականների կարծիքով ռուսական կիթառը ստեղծել է **Ա. Սիխրան** (Андрей Осипович Сихра, 1773—1850 թթ.): Դասական կիթառից այն տարբերվում է իր լարվածքով, որի հիմնական, դասական կառուցվածքն է՝ d h g d h g d: Գոյություն ունի նաև խառը լարվածք, որը կոչվում է տերց-կվարտային և հիմնված է մաժոր եռահնչյունի վրա:

Դարեր շարունակ կիթառը ենթարկվում էր բազմապիսի փոփոխությունների և չունեի մեկ ընդհանուր վերջնական տեսք: Կիթառի չափերը շատ տարբեր էին. ամենամեծերը նման էին տավիղի և կոնտրաբասի: Դեկաների

⁶ Կա վարկած, ըստ որի՝ կիթառի հինգերորդ լարն ավելացրել է բանաստեղծ Վիսենտե Էսպինելը (Vicente Gómez Martínez-Espinel 1550-1624 թթ.):

ձևերը նույնպես միանման չէին՝ տանձաձև, ձվաձև, կլոր, ուռուցիկ, տափակ, միակողմանի ուռուցիկ: Տարբեր էր գրիֆի լայնությունը, գլխամասը կարող էր լինել շատ և քիչ թեքված կամ ուղիղ, աղիքային լարերը փաթաթվում էին վզիկին, իսկ հետո ամրացվում փայտե ամրակների միջոցով, որոնք հետագայում կոչվեցին ականջիկներ: Գրիֆի վրա չկային այժմյան հենակները, և լարերն այդ մասում ուղղակի կապվում էին: Իհարկե, այսպիսի գործիքով չափազանց դժվար էր նվագել և երկար ժամանակ պահպանել լարվածքը: Գոյություն չունեին երկու գործիք՝ նույնանման լարվածքով: Կիթառի հնչողության կատարելագործումը և անցումը կայուն կվարտային լարվածքին հանգեցրեց վիուե-լայի նկատմամբ կիթառի լիակատար հաղթանակին:

Հնգալար կիթառի թերություններն այնքան ակնհայտ էին, որ երաժիշտները պահանջում էին նոր արտահայտչամիջոցներ և գործիքի զգալի կատարելագործում: Այդ փոփոխությունները վերաբերում էին լարերի քանակին, լարվածքի կայունության

նը և հարմարավետությանը: Փոքր-ինչ մեծացան կիթառի չափսերը, ավելացավ 6-րդ լարը, զույգ լարերը փոխարինվեցին մեկական լարերով, վերացան հնալար կիթառի թերությունները, նրանից փոխառնվեց տարածված շարքը՝ «e, h, g, d, a», և ընդլայնվեց հնչյունաշարը. ավելացավ «e» բասային լարը: Այդ ամենը հնարավորություն տվեց ընդլայնելու և բազմազան դարձնելու կիթառի կատարողական երկացանկը: Այս լարումով վեցլարանի կիթառն ստացավ «դասական կիթառ» անվանումը և իրեն դրսևորեց ու աշխարհում հայտնի դարձավ կիթառային երաժշտության բարձրարժեք ստեղծագործություններով:

Է. Պուխտլի վկայությամբ վեցլարանի կիթառն առաջին անգամ հիշատակվում է **Ֆ. Մորետտիի** (Federico Moretti, ≈1780-1838 թթ.)՝ 1799 թ. Մադրիդում տպագրված գիտական աշխատության մեջ: Նա գրում է. «Ֆրանսիացիները և իտալացիներն իրենց կիթառների համար օգտագործում էին մեկական լարեր, քանի որ դրանք թույլ են տալիս շատ արագ վերցնել ակորդ-

ները և երկար հնչեցնել մաքուր, իսկ զույգ լարերի դեպքում դժվար է պահպանել մաքուր ունիսոնը»⁷:

Վեցլարանի կիթառը, ըստ զանազան վկայությունների, միաժամանակ հայտնվել է եվրոպական տարբեր երկրներում, սակայն իրական հայտնագործողին հստակ նշել հնարավոր չէ: Դեռևս XVIII դարի կեսերին մեկական լարերով վեցլարանի կիթառը սկսել է տարածվել թե՛ Իսպանիայում և թե՛ այլ երկրներում՝ Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, իսկ XVIII դարի վերջերին այն հայտնվել է Ռուսաստանում, որտեղ ստեղծվել և տպագրվել են վեցլարանի կիթառի համար ստեղծագործություններ և ձեռնարկներ: Տվյալ ժամանակաշրջանում վեցլարանի կիթառը ճանաչում ստացավ նաև Անգլիայում: Դրա լայն տարածումը կապված էր Ֆ.Սոոի՝ 1809 թ. Անգլիա տեղափոխվելու հետ:

XIX և XX դարերի ընթացքում փորձեր էին արվում կատարելագործելու կիթառը: Կիթառի կատարելագործման ընթացքը բավական երկար տևեց, այն կապված է հնչյունաշարի ավելացման, ձայնի ուժգնացման և կատարողական

տեխնիկայի պահանջների հետ: Հնչյունաշարի ավելացումն աշխատում էին իրականացնել բասային լարի ավելացմամբ, որը երբեմն տեղավորվում էր գործիքի գրիֆից դուրս:

XIX դ. կեսերին և ավելի ուշ ստեղծվեցին գործիքներ, որոնք կոչվում էին կիթառ-լյուտնա, արֆո-կիթառ, արֆո-լյուտնա և այլն: Ինչպես երևում է դրանց անուններից, վարպետներն աշխատում էին ստեղծել առանձին կամիթային գործիքներ: Դրանցից և ոչ մեկը երկար կյանք և տարածում չունեցավ՝ մեծ մասամբ ահռելի մեծությամբ պատճառով:

⁷ Pujol E. La guitar, Lavignac A.. Encylopedie de la musique, v. VIII, Paris, 1927, p. 2011.

Օրինակ, 1862 թ. վիեննացի վարպետ Գ. Շերցերի ստեղծած 18-լարանի տավիղ-կիթառը հիշեցնում էր անճոռնի կոնտրաբաս և ոչ թե կիթառ: Մի փոքր ավելի հաջողություն ուներ այն գործիքը, որի սեփական լարերին ավելացրին բասեր: Լրացուցիչ բասային լարերով դրանք ստանում էին դողողացող ձայն, և այն չէր նպաստում գործիքի հնչողության լավացմանը և բավական դժվարացնում էր տեխնիկական կատարումը: Որոշ կատարողներ նախապատվությունը տալիս էին 10-լարանի կիթառին, որի հիմքն էր կազմում սովորական վեց և յոթլարանի կիթառը՝ տեղեկային լարվածքով:

Ի վերջո, տարբեր երկրներում վեցլարանի դասական կվարտային լարումով կիթառի կատարման պրակտիկան ցույց տվեց կիթառի նշանակությունը և հաստատեց այն որպես մենակատար երաժշտական գործիք: Մեծ արժեք ունեցան կիթառ պատրաստող վարպետների համար խորհուրդ և հանձնարարական տվող կիթառահարները, որոնց թվում են դասվում Ֆ. Սոռը, Ֆ. Կառուլին, Ֆ. Տառեգան և այլք: Մեր օրերում մեծ հեղինակություն են վայելում Ա. Սեգովիայի ցուցումները:

Կիթառի կառուցվածքի կատարելագործումն անդրադառնում է կիթառի բոլոր հիմնական մասերին: Այժմ, համեմատելով XIX դարում պատրաստված մյուս կիթառների հետ, մեծացել են գործիքի չափերը, իսկ ներկայումս կիրառվող ավելի թեթև ծառատեսակների և դեկաների ու իրանի բարակության շնորհիվ նվազել է կիթառի քաշը: Եթե այսօր դեռ պահպանվում են դեկայի փողոսկրե և սադափե զարդանախշերը, ապա բավականին համեստորեն: Կիթառի չափերի մեծացումը փոխում է գրիֆի լայնությունը, ավելանում է լարերի միջև եղած տարածությունը, ինչը հեշտացնում է կատարումը: Բացի դրանից գրիֆի գլխամասի ականջիկները համալրվում են մեխանիկական սարքերով, որոնք առանց դժվարության շատ արագ և ճշգրիտ լարում են գործիքը: Աղիքային լարերը փոխարինվում են նեյլոնե լարերով: Այս բոլոր նորությունները տարբեր երկրների վարպետների բազմաթիվ փորձերի արդյունքն են:

Այսպիսով, ենթարկվելով բազում ձևափոխությունների, XVIII դարի վերջում կիթառը ձեռք է բերել իր վերջնական, բոլորին ծանոթ տեսքը և հնչողությունը: Ներկայումս գոյություն ունի կիթառային հարուստ և բազմաժանր երաժշտական գրականություն: Տարբեր երկրներում կատարվում են բազմաթիվ գիտական հետազոտություններ, որոնք բացահայտում են կիթառի ծագման և զարգացման գաղտնիքները: Դարերի ընթացքում կիթառը ոչ միայն չի կորցրել իր հմայքը, այլև գրավել է երկրպագուների մի ահռելի բանակ, ովքեր մինչ օրս բարձր են պահում երաժշտական այս գործիքի վարկը:

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭТАПОВ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КЛАССИЧЕСКОЙ ГИТАРЫ

НУНЕ ПОГОСЯН

В данной статье собраны материалы по истории возникновения и становления гитарного искусства, что предоставляет возможность поэтапно изучить историю классической гитары.

Ключевые слова – хордофоны, виуэла, классическая гитара, возникновение, развитие, гитарное искусство.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT STAGES OF CLASSICAL GUITAR

NUNE POGHOSYAN

This article considers the origin and evolution of the guitar and provides an opportunity to explore the history of classical guitar through all of its stages of development.

Key words – Chordophones, vihuela, classical guitar, the origin, evolution, guitar art.